कनिष्ठ महाविद्यालयीन अर्थशास्त्र विचार मंच

(कोल्हापूर व कोकण विभाग)

आणि

वाळवा तालुका एज्युकेशन सोसायटीचे

(अमृत महोत्सवी वर्ष)

यशवंतराव चव्हाण महाविद्यालय, इस्लामपूर

(सुवर्ण महोत्सवी वर्ष)

२० वे वार्षिक अधिवेशन

दि.७ व ८ डिसेंबर २०१९

अर्थवेध

ISBN - 978 - 81- 938479 - 3 - 0

कृष्णा नदीच्या महापुरातील हानीचे परिणाम, वस्तूस्थिती अन् उपाय...

प्रा.डॉ.अशोक रामचंद्र शिंदे, विभागप्रमुख
प्रा.प्रशांत जयंत इनामदार, सहाय्यक प्राध्यापक
वाणिज्य विभाग, आर्ट्स.सी.कॉलेज, इस्लामपूर

प्रस्तावना-

सन २००६ सालानंतर म्हणजे १३ वर्षानंतर आलेल्या प्रचंड महापुराने दक्षिण महाराष्ट्रात प्रामुख्याने कृष्णा, वारणा, पंचगंगा या नद्यांचे पाणी पात्राबाहेर पडले. दक्षिण महाराष्ट्रातील सांगली जिल्ह्यातील वाळवा तालुक्यात घरांची, पिकांची अपरिमित हानी झाली. या हानीत कोट्यावधी रुपयांचे नुकसान झाले. हजारो जनावरे दगावली. वाळवा व शिराळा तालुक्यातील नदीकाठच्या गावांमधील सुमारे ४० हजाराहून अनेक लोकांना स्थलांतरित व्हावे लागले. या परिस्थितीत प्रत्यक्षदर्शी पूरग्रस्तांच्या समस्या व त्यांच्या समोरील संकटे स्पष्ट समजून आली. त्यातीलच वस्तुस्थिती, परिणाम व उपाययोजनांच्या दृष्टीने हा अभ्यास लेख लिहला आहे.

उद्देश -

१) महापुरातील पूरस्थितीचा आढावा घेणे.

२) महापुराच्या परिणामामुळे झालेल्या हानीचे अवलोकन करणे.

३) पूरग्रस्तांच्या समस्यांचा अभ्यास करणे.

४) उपाययोजना व मदतीचा आढावा घेणे. कृष्णा नदीच्या महापुरातील हानीचे परिणाम, वस्तुस्थिती अन उपाय....

सलग दहा-बारा दिवसापासून कोसळणारा मुसळधार पाऊस व धरणातून सुरू प्रचंड पाण्याचा विसर्ग यामुळे वारणा-कृष्णा नद्यांना पूर आला. तालुक्यात पावसाचा कहर सुरू झाला होता. ऑगस्ट २०१९ च्या पहिल्या पंधरवड्यात वाळवा व शिराळा तालुक्यातील कृष्णा-वारणा नद्यांना पूर आला, सर्व पूरग्रस्त लोकांच्यासाठी पंचायत समिती व ग्रामपंचायत यांच्यामार्फत सर्व प्रकारची मदत करण्यात आली. प्राथमिक आरोग्य केंद्रामध्ये पूरग्रस्त लोकांच्या करीता पुरेसा औषध साठा उपलब्ध केला होता. गरजेनुसार वैद्यकीय पथके तैनात केली होती. पूरग्रस्त गावातील जनावरां करीता पुरेसा औषधसाठा पशुवैद्यकीय दवाखान्यात उपलब्ध केला. पूरग्रस्त गावातील स्थलांतरित लोकांच्यासाठी राहण्याची, जेवणाची सोय करण्यात आली होती. ऑगस्टच्या पहिल्या आठवड्यात वाळवा तालुक्यात पूरस्थिती गंभीर [illegible] २५० कुटुंबाचे स्थलांतर झाले.

वाळवा तालुक्यात पूरस्थिती गंभीर होत चालली. आधी १२ गावात पुराचे पाणी शिरले, [illegible] भरतवाडी, ऐतवडे बुद्रुक, कोरेगांव, [illegible] या गावातील सुमारे २५० कुटुंबाचे स्थलांतर करण्यात आले. सरकारी पुन [illegible]

खाली गेले. अन्य ठिकाणच्या लोकांचेही स्थलांतर करण्याचे काम प्रशासनाकडून सुरू झाले. या महापूराचे काही परिणाम व परिस्थिती पुढील घटकांच्या आधारे मांडता येईल:-

१) धरणातील पाण्याचा विसर्ग व मुसळधार पाऊस -

कृष्णा-वारणा नद्यांना पूर आल्याने नदीकाठच्या गावातून पाणी शिरले. वारणा नदीचे पाणी कणेगाव, भरतवाडी, ऐतवडे खुर्द, चिकुर्डे, कुंडलवाडी तर कृष्णा नदीचे पाणी बोरगाव, गौडवाडी, मसूचीवाडी, जुनेखेड, शिरगाव, वाळवा या गावातून व वस्त्यांवर शिरले. पुराचा फटका बसल्याने कुटुंबांना व जनावरांना सुरक्षित ठिकाणी हलवण्यात आले. स्थलांतर करण्यात आलेल्या कुटुंबाची शाळा, मंगल कार्यालयातून राहण्याची व्यवस्था करण्यात आली. तर काहींनी नातेवाईकांच्याकडे आसरा घेतला. काहीवेळा रात्री पावसाचा जोर ओसरत असे, पण पूर काहीसा ओसरला तरी भरून वाहणाऱ्या ओढ्यांचे नदीला मिळणारे पाणी व धरणातून होणारा विसर्ग यामुळे नद्यांच्या पाण्याची पातळी सतत वाढत राहिली. त्यामुळे पुराचा धोका आणखी वाढत होता. पाणी रस्त्यावर आल्याने बोरगाव-ताकारी, ऐतवडे खुर्द-वारणानगर, कुंडलवाडी-[illegible], कुंडलवाडी-येलूर, [illegible]-[illegible]पूर, बोरगाव-नवेखेड हे मार्ग बंद राहिले.

२) प्रशासनाची व समाजाची सहकार्याची भूमिका-

तालुक्यातील [illegible] नदीकाठील परिसरातील [illegible] [illegible] [illegible] स्थलांतरित करण्यात आली. शेकडो एकर शेती पाण्याखाली गेली. कोयना पाणलोट क्षेत्रात पावसाचा जोर आणि धरणातील विसर्ग यामुळे पाणी पातळीत झपाट्याने वाढ होत होती. ग्रामस्थांमध्ये भितीचे वातावरण असूनसुद्धा काही ठिकाणी प्रशासन मात्र ढिम्म अवस्थेत होते.

३) वारणेची धोक्याची पातळी -

वारणा नदीला आलेल्या महापुराने वारणाकाठी विविध गावांमध्ये दैना केली. धोक्याची पातळी ओलांडली. पुराच्या पहिल्या टप्प्यात पाण्याची पातळी २००५ च्या सीमारेषेवर गेली होती. शेकडो लोकांना स्थलांतर केले गेले. पर्वतवाडीच्या पुराच्या पाण्याचा वेढा पडला. संपूर्ण लोकवस्तीसह शेती वस्ती रिकामी झाली. लोकवस्तीच्या ठिकाणी पुराचे पाणी आल्यामुळे लोकांचे स्थलांतर झाले. अतिवृष्टी व पुरामुळे वाळवा तालुक्यातील कृष्णा वारणा नदीकाठच्या गावातील समाज हानी टाळण्यासाठी, योग्य त्या उपाययोजना करण्याची गरज निर्माण झाली.

४) पूर पर्यटकांच्या प्रचंड गर्दीने पुरग्रस्तांच्या भवतीत अडथळे -

कृष्णाकाठच्या परिसरात [illegible] थांबायला तयार नव्हता. कृष्णा-वारणाकाठी पुराचे पाणी नुसते दुथडी नव्हे तर आजूबाजूच्या गावागावात.... घरा-गोठ्यात शिरले. पूर पाण्याखाली जाताना नदीकाठच्या पुरग्रस्तांच्या समस्यांनाही 'पूर' आला होता. [illegible] पुरातून वाचण्यासाठी...प्रशासन [illegible] स्थलांतर करण्यासाठी... दुसऱ्या [illegible] [illegible] स्थलांतरासाठी... नदीकाठच्या [illegible]

अन् शेती उपयोगी साहित्य हलविण्यासाठी पूरग्रस्तांची अक्षरशः धावाधाव सुरु झाली होती.

५) हजारो कुटूंबाचे स्थलांतर -

वाळवा तालुक्यात सन २००५-०६ पेक्षा पूरस्थिती भयंकर होती. आत्तापर्यंत २८ गावांना पूराचा फटका बसला होता. १ हजार ४८० कुटूंबातील ६ हजार ४४१ जणांचे स्थलांतर करण्यात आले. तर ३ हजार जनावरांनाही सुरक्षितस्थळी हलविले. पुराचे पाणी पुणे-बेंगलोर महामार्गावर आल्याने महामार्ग ठप्प झाला. एन.डी.आर.एफ.ची पथके मदत कार्याला लागली.

६) महापूरामुळे वाळवा तालुक्यातील जनजीवन विस्कळीत-

महापूराच्या रूद्रावतारामुळे वाळवा तालुक्यातील नदीकाठच्या गावातील जनजीवन विस्कळीत झाले होते. अनेक गावात प्रशासनाची मदत पोहोचली नसल्याच्या तक्रारी [illegible] होत्या. तर दुसरीकडे पूरग्रस्तांच्या मदतीसाठी अनेक हात पुढे आले होते. सर्व पूरग्रस्तांच्यापर्यंत मदत पोहोचविण्यास प्रशासन कमी पडत असल्याने अनेक सामाजिक संस्था, दानशूर व्यक्ती पुढे आल्या.

'गावोगाव मदत कार्यासाठी थांबलेल्या लोकांना मुलभूत सुविधांचा तुटवडा जाणवू लागला. पूरबाधित गावातील काही प्राथमिक आरोग्य केंद्रही पाण्याखाली गेलेले होते.

७) हजारो पूरग्रस्तांकडे दुर्लक्ष -

वाळवा तालुक्यातील [illegible] महापूराची तीव्रता सन २००५ ची पुरेशा [illegible] गेली होती. अजूनही वाळवा, कृष्णा व वारणा नदीच्या तालुक्यातील गावांना आपत्तीकालिन पूर अवस्था, आरोग्य व्यवस्था, विजेची व्यवस्था झालेली नाही असे दिसून येते.

८) वाळवा तालुक्यात 'जल तांडव अन् मदत कार्यही...'

वाळवा तालुक्यात पूरस्थिती अधिकच गंभीर बनली होती. तालुक्यातील ११ ठिकाणी अजून लोक पूरात अडकले होते. पुराच्या पाण्यामुळे जनावरे दगावली होती. तर काही वाहून गेले होते. तालुक्यातील ४५ हजारपेक्षा जास्त लोकांचे सुरक्षित स्थळी स्थलांतर करण्यात आलेले होते. प्रशासनाकडून लोकांना बाहेर काढण्यासाठी युध्द पातळीवर प्रयत्न सुरु होते. शिरगाव, वाळवा, रेठरेहरणाक्ष, कणेगाव, फार्णेवाडी, गौंडवाडी, साटपेवाडी, बहे आदी ठिकाणी लोक पुरात अडकले होते. त्यांच्या मदतीसाठी एनडीआरएफच्या दोन पथके दाखल झाली.

९) पूरग्रस्तांच्या मदतीत सरकार मागे : दानशूरांचे हात पुढे-

वाळवा तालुक्यात महापुराने सर्वत्र हाहाकार उडविला होता. विस्थापित झालेल्या हजारो पूरग्रस्तांना प्रशासनाकडून योग्य ती मदत मिळत नसल्याच्या तक्रारी वाढू लागल्या होत्या. अशातच अनेक सामाजिक संघटना, संस्था, दानशूर व्यक्ती, लोकप्रतिनिधीत पूरग्रस्तांच्या मदतीसाठी पुढे आल्याने पूरग्रस्तांना मोठा दिलासा मिळाला.

पूरग्रस्तांना निवास, भोजन, कपडे, [illegible] साहित्य, पिण्याचे पाणी, अशा अत्यावश्यक सुविधा पुरविण्यासाठी शेकडो [illegible] हात पुढे आले.

१०) पूरासंदर्भात सांख्यिकीय माहिती -

नुकसान व जाहीर मदतीची संक्षिप्त आकडेवारी
४,७०८ कोटी
कोल्हापूर, सांगली, सातारा, या तीन जिल्ह्यांसाठी मदत
२,१०५ कोटी
कोकण विभाग, नाशिक व उर्वरित महाराष्ट्रातील काही भागांसाठी मदत
२,०८८ कोटी
शेती नुकसान भरपाई
३०० कोटी
आपद्ग्रस्त कुटुंबांना मदत
२२२ कोटी
घर बांधणीसाठी तरतूद
८७६ कोटी
रस्ते, पुल बांधणी
३०० कोटी
व्यापारी, हॉटेल चालकांना मदत

सांगली जिल्ह्यातील अतिवृष्टी, महापूरामुळे बाधित शेतकरी, क्षेत्र

तालुका	गाव	शेतकरी	क्षेत्र (हेक्टर)
मिरज	२७	२२७४२	१८८३८
वाळवा	४४	३३२९०	१६११०
पलुस	३२	१२२४०	१४९८०
शिराळा	९५	३३२५०	१९८६६
कडेगाव	३४	१२१५	३३१
तासगाव	४	९९४	८८३
एकूण	२३५	१२०७३३	६६०३८

पुरामुळे विस्थापित झालेले लोक, जनावरे

तालुका	गाव	विस्थापित लोक	जनावरे
मिरज	२०	५२५१४	६६१
पलुस	२५	३७७२०	[illegible]
वाळवा	३७	६५५४७	[illegible]
शिराळा	३१	३१८२	[illegible]
सांगली महा-पालिका क्षेत्र		१३७०००	

निष्कर्ष-

नैसर्गिक आपत्ती (पूर परिस्थिती) ही कोणत्याही क्षणी येणारी व टाळता न येणारी असल्याने नदीकाठच्या लोकांनी विशेषतः जून ते सप्टेंबर/ऑक्टोबर दरम्यान पूर येण्याआधी दरच सतर्क राहणे गरजेचे आहे. तसेच प्रशासनालेसुध्दा पूरजन्य परिस्थिती निर्माण होण्याअगोदर नदीकाठच्या गावच्या सर्व लोकांना धोक्याचा इशारा देवून सतर्क करणे व वेळीच त्यांचे स्थलांतर करणे आवश्यक आहे.

पूरामुळे ज्या लोकांचे घर, जनावरे, घरातील साहित्य, इतर वस्तु वाहून जातात किंवा मनुष्यहानी व वित्तहानी होते, त्यामुळे शासनाने त्या पूरबाधित लोकांना आवश्यक ती नुकसान-भरपाई वेळेत देणे आवश्यक आहे. कारण अशा नुकसान भरपाईच्या रकमा नोव्हेंबर २०१९ पर्यंत अनेक ठिकाणी मिळाल्या नव्हत्या.

शासकीय अधिकाऱ्यांच्या [illegible] काय असू शकतात. आणि आपण [illegible] करायला हवेत, प्रशासनाने अधिक [illegible] संभाव्य हानी टाळण्यासाठी [illegible] योजना करायला हवी. [illegible]

कार्यालयात २४ तास पुरग्रस्त कक्ष सुरु करण्याची मागणी पुढे आली.

महापुरातील नुकसान टाळण्यासाठी आपत्ती व्यवस्थापन प्रबोधनाची गरज आहे. महसूल प्रशासन व पोलिसांच्या सहकार्याने सामाजिक संस्थांची, मंडळांची, दानशूर व्यक्तींची मदत घेता येणे शक्य आहे. त्यासाठी या सर्व घटकांत सामुहिक प्रयत्न व समन्वयाची गरज आहे.

उपाययोजना -

पाण्यामुळे वाळवा तालुक्यातील कृष्णा व वारणा नदीकाठच्या गावांना पुराचा धोका वाढला. प्रशासनाने अधिक सतर्क राहून संभाव्य हानी टाळण्यासाठी योग्य ती उपाययोजना करायला हवी. तहसिलदार कार्यालयात २४ तास पूरग्रस्त कक्ष सुरू करण्याची गरज आहे. तलाठी, ग्रामसेवक, शाळा व हायस्कूलच्या मुख्याध्यापकांना नेमणूकीच्या गावीच मुक्काम करण्याच्या सूचना देता येतील. आपत्कालीन परिस्थितीचा सामना करण्यासाठी तालुक्यातील कॉन्ट्रॅक्टरांनी जेसीबी, पोकलॅन्ड व डंपरसी यंत्रणा कोणत्याही क्षणी तयार करण्यात यावी. तहसिलदार कार्यालयातील पुरवठा विभागाकडून पुरेसा धान्यसाठा करण्यात यावा. अशा उपाययोजनात्मक बाबी करणे आवश्यक आहे.

एनडीआरएफ पथकाकडुन महापुरात अडकलेल्या व्यक्तींना बाहेर काढण्यासाठी बोटींची व्यवस्था व त्यांची पूर्वतयारी करण्यात येते. पूरग्रस्त रुग्णांना तपासण्यासाठी शासकीय व खाजगी डॉक्टरना सूचना देण्यात याव्यात. तसेच वेळप्रसंगी लागणाऱ्या औषधांचा जादा साठा करून ठेवण्यात यावा. तसेच अफवा पसरविण्याऱ्या व्यक्तींच्यावर नजर ठेवून प्रतिबंध करण्यात यावा अशा उपाययोजना करता येतील.

कोयना, चांदोली धरणातील पाण्याचा विसर्ग संबंधित नद्यांच्या पाणलोट क्षेत्रातील पडत्या पावसाचा विचार करून ठरविण्यात यावे. अलमट्टी धरणासारख्या मोठ्या धरणातील महापूराच्या काळातील विसर्गाचे प्रमाण महाराष्ट्र-कर्नाटक राज्यांच्या मुख्यमंत्र्यांच्या स्तरावर योग्य तो निर्णय घेवून ठरविण्यात यावा. उदा: २०१९ च्या महापूरात महाराष्ट्राचे मुख्यमंत्री देवेंद्र फडणवीस यांच्या सूचनेने अलमट्टीचा विसर्ग जादा केल्यावर सांगली-कोल्हापूर जिल्ह्यातील पूरस्थिती आटोक्यात आली.

संदर्भ-

१) www.pudhari.com

२) दै.पुढारीमधील विविध बातमीपत्रे.

३) इस्लामपूर उपविभाग महसूल प्रशासनाकडून वेळोवेळी जाहीर झालेली आकडेवारी.

४) पूरग्रस्त ग्रामपंचायतींनी केलेल्या आवाहनाची पत्रके.